

EEN COLLECTIEF GEHEUGEN VOOR EUROPA

De voorstelling *Scheisseimer* van beeldend kunstenaar Koenraad Tinel, dat op 23 en 24 maart te zien is in HETPALEIS in Antwerpen, is een heel persoonlijk relaas over zijn omzwervingen met zijn familie in het naoorlogse Europa en meer specifiek van Gent op weg naar een veilig onderkomen in Duitsland. Het is een verhaal dat voornamelijk bestaat uit persoonlijke herinneringen, als kind van 6 jaar oud, aan een lange periode van vluchten voor de geallieerde bevrijders van Europa in 1945. Hij moest vluchten omdat zijn vader zou hebben gesympathiseerd met de Duitse bezetter - collaboratie dus.

Scheisseimer is dus te begrijpen als het oprichten van een monument, waar Koenraad Tinel ons, de buitenstaanders van zijn privéverhaal, wil bij betrekken. Via zijn directe tekeningen en via de theatervoorstelling waarin hij de tekeningen als achtergrond gebruikt, communiceert hij met ons, als zijn publiek. Ook door de publicatie van zijn tekeningen in een boek wordt een bepaalde periode uit zijn persoonlijke geschiedenis publiek gemaakt. Zo wordt het een deel van ons geheugen of met andere woorden deel van een publiek of collectief geheugen. Met zijn beeldverhaal heeft hij zijn herinnering een plaats gegeven bij het publiek. Hij begraaft zijn herinneringen in het geheugen van de toehoorder. Ons, het publiek, beschouw ik dan metaforisch als de 'begraafplaats van collectieve herinneringen'.

In dat collectieve schuilt een kracht of draagkracht om met zware herinneringen om te gaan die veel sterker is dan die van het individu alleen. Daarbij geloof ik dat die collectieve kracht ertoe kan bijdragen om sociale cohesie te bevorderen. In het geval van Europa zou een onzichtbaar aanwezig collectief geheugen bijgevolg kunnen helpen om grensoverschrijdende sociale en culturele integratie te bewerkstelligen. Het zijn de immateriële herinneringen die ons voor een groot stuk aan elkaar zouden kunnen binden.

Collective Memory Mass Grave: plaats en vorm geven aan collectief geheugen

Met *Collective Memory Mass Grave* wil ik het collectief geheugen, en meer specifiek het collectief geheugen van Europa, een plaats en bestemming geven. Ik ga op zoek naar verschillende manieren om het immateriële en onvatbare karakter van het gegeven 'collectief geheugen' materieel vorm te geven of tot uitdrukking te brengen. De grootste moeilijkheid ligt in het feit dat het dus niet – zoals in het geval van Koenraad Tinel – mijn persoonlijk geheugen is dat ik wil uitdrukken, maar het geheugen van anderen. Dat impliceert dus dat ik zelf eerst in het geheugen van anderen moet afdwalen alvorens ik ze kan transformeren. Ik besef natuurlijk heel goed dat dit een utopische opdracht is die ik mezelf heb gesteld. Maar het gegeven van de utopie maakt natuurlijk deel uit van *Eutopia* (het artistiek onderzoeks- en creatieproject van *Filip Berte*, dat focust op de actuele Europese leefomgeving; red.). *Collective Memory Mass Grave* moet dus beschouwd worden als een persoonlijke poging om het gegeven collectief geheugen te materialiseren en dus zeker niet als dé representatie van hét collectief geheugen van Europa.

Collectief geheugen zou bijvoorbeeld kunnen getraceerd worden in onze concepten van moraliteit, in onze gedragingen, taboes, cultuur, taalgebruik en spirituele beleving, enzovoort. Ik vraag me echter af waar precies een Europees collectief geheugen zou kunnen ontstaan of waar precies het zou kunnen worden aangeduid of gelokaliseerd. Is het waar monumenten worden opgericht in steden of manifesteert het zich op de herdenkingsdag van een historisch belangrijk feit? Begint het daar waar officiële instanties ons memoranda aanwijzen die van belang zijn voor de gemeenschap die zij vertegenwoordigen, zoals regionale of nationale regeringen, of religieuze instellingen zoals de Rooms-katholieke kerk?

Ik beschouw collectief geheugen als iets dat veel complexer is dan het concrete en het feitelijke van 'de geschiedenis'. De functie van geschiedenis is onder andere om een beter begrip van onze actuele samenlevingen te krijgen. Maar geschiedenis wordt te vaak geschreven en verteld vanuit een gelimiteerd perspectief. Vaak zijn het (dictatoriale) machthebbers die bepalen welk verhaal over de geschiedenis verteld wordt. Ik wil me dus niet focussen op het feitelijke aspect van de (selectief vertelde) geschiedenis, maar op de ruimere onderlinge verhouding tussen geschiedenis, geheugen en plaats.

Collectief geheugen is pas zinvol wanneer het de historische, geopolitieke grenzen van bijvoorbeeld de natie overschrijdt en focust op de zones die zich situeren rond die kunstmatige, nationale grenzen die in het verleden zoveel veranderden. Die zones of grensgebieden, die ik *Memorial Territories* of *Territoria van het Geheugen* noem, zouden een overkoepelend, bindend en louterend effect kunnen hebben voor mensen aan meerdere

zijden van bijvoorbeeld een welgedefinieerde, nationale grens. In de assemblage of de verzameling van die *Memorial Territories* ligt voor wat mijn visie betreft 'het' collectief geheugen van Europa.

Een *Memorial Territory of Geheugen-Territorium* is een mentale ruimte: we voelen ons verbonden met een bepaald territorium omdat we een band voelen of herkenning ervaren met een bepaalde cultuur, taal, gewoontes, zeden,... Kortom, een cultureel territorium waarmee we ons identificeren en dat ons een gevoel van toebehoren of lidmaatschap geeft. Het is datgene waar Europa vandaag op zoek naar is of wat Europa haar bewoners tracht duidelijk te maken, namelijk dat we ons cultureel zouden kunnen identificeren met dat moeilijk te definiëren Europa. Het is Europa's moeilijke zoektocht naar de definitie van een Europese identiteit.

Ik geloof niet in de alomvattende en een beetje geforceerde constructie van een Europese identiteit, waarmee alle inwoners zich onmiddellijk zouden kunnen identificeren. In een strak omlijnde definitie schuilt ook het gevaar van exclusiviteit of van buiten-sluiten, dat zich al sterk manifesteert in de fysieke buitengrenzen van het huidige Europa. Het is van groot belang dat we ons Europees(-Aziatisch) continent in een dagdagelijkse context screenen op een metaniveau: Europa als een verzameling van *Memorial Territories* die niet enkel de interne politiek-geografische landsgrenzen overstijgt maar ook haar actueel hard gedefinieerde buitengrenzen. Een Europees *Territorium van het Geheugen* omvat dus ook (en in het kader van de globalisatie steeds meer en meer) de herinneringen aan geschiedenissen die ver buiten Europa's fysieke grenzen liggen. Een collectief geheugen van Europa is immers ook onlosmakelijk verbonden met het geheugen van de migranten. Daar herinneren de voormalige en actuele gekoloniseerde gebieden van Europa, zoals bijvoorbeeld Belgisch-Congo, Nederlands-Indië, Algerije, Namibië,... ons aan. Maar ook migranten die afkomstig zijn uit andere landen dan deze met een koloniaal verleden, maken fundamenteel deel uit van onze Europese realiteit en dus ook van ons collectief geheugen. Gastarbeiders, vluchtelingen en asielzoekers brengen elk hun eigen verhaal en geheugen binnen in Europa. Om hun integratie in onze Europese samenleving te bevorderen moeten we zoeken naar een niet-dwangmatige wisselwerking tussen die verschillende geheugens, in plaats van het eenrichtingsverkeer van een opgelegde cursus 'assimilatie' die onze taal, geschiedenis en gebruiken aanleert.

Geheugen-Territoria overschrijden dus politieke grenzen waar ze tegelijk een band mee hebben. En die specifieke wisselwerking tussen een fysiek territorium – terug te vinden op bestaande welgedefinieerde kaarten – en de mentale of psychologische territoria vormt de basis van mijn onderzoek voor *Collective Memory Mass Grave*.